

Історико-політичні проблеми сучасного світу:
Збірник наукових статей. – Чернівці:
Чернівецький національний університет,
2021. – Т. 44. – С. 127-136
DOI: 10.31861/mhpi2021.44.127-136

Modern Historical and Political Issues:
Journal in Historical & Political Sciences. – Chernivtsi:
Chernivtsi National University,
2021. – Volume. 44. – pp. 127-136
DOI: 10.31861/mhpi2021.44.127-136

УДК: 9.94.930.85(008)

© Віктор Можгін¹

Історична пам'ять міста Славута як детермінанта формування національної ідентичності його мешканців

У наш час акцент на конкретному місці як предметі дослідницького процесу набуває все більшої популярності серед дослідників. Парадоксально, але атомізація території країни дозволяє краще зрозуміти складні структури, які вона формує, і додатково створює можливість робити ретельні висновки, які можна використати у процесі формулювання загальних теорій. Стаття висвітлює проблематику конструювання історичної пам'яті конкретного міста як складової національної ідентичності країни. Завданням було вивчення думок жителів конкретного містечка щодо того, який історичний період, на їхню думку, найбільше впливає на побудову громади, що в свою чергу має істотне значення на формування національної ідентичності і загальнови-знаних цінностей в цій спільноті. Проведення досліджень у маленькому українському містечку також важливо, оскільки такі місця є найбільш автентичними, зокрема, з перспективи імовірно-го аналізу більш загальних національних процесів. Стаття містить презентацію результатів до-слідницького процесу, зреалізованого у 2018-2020 рр. у м. Славута (Хмельницької обл.).

Реалізація дослідження була фінансована з гранту отриманого на Факультеті Міжнародних і Політичних Досліджень Ягеллонського Університету в Кракові, Польща.

Ключові слова: історична пам'ять, національна ідентичність, мікроісторія, історія України, Славута.

Historical Memory of the City Slavuta as a Determinant of its Residents' National Identity Molding

The article presents the issues related to the importance of historical memory in a small town, which is one of the integral parts of the national identity. In this context, the author refers to the research carried out in 2018-2020 in the city of Slavuta. It is a small town located in the north of Khmelnytskyi Oblast, which has not been significantly explored by researchers so far. The author refers to the concept of microhistory, presenting the legitimacy of treating a place as a basic structure through which it is possible to learn about complex and multifaceted structures.

The hypothesis that has been verified was that each town, regardless of its size, has its own unique history, which is necessary to study and understand the history of a particular state as a whole, on which the process of forming national identity is based. In order to verify the hypothesis, the author used a number of research methods characteristic of the social sciences. He based the research process on the semi-structured interview method. In addition, applied the historical-comparative and phenomenological methods.

The results of the research presented by the author show that the inhabitants of Slavuta believe that the most valuable period in the history of the city was the reign of the Sanguszko family over the town. Local history is an inseparable element of the history of the state in general, it is necessary to implement this historical memory of the city into a wider historical context, which is the basis for shaping the national identity. Nevertheless, it is worth remembering that the exploration of historical space is possible through the implementation of specific activities. The article contains suggestions of such educational and cultural activities. Summarizing the considerations contained in the article, it is necessary to emphasize the considerable importance of restoring the historical memory of the place, and then its implementation into a wider historical context.

¹ Аспірант культурознавства на Факультеті Міжнародних і Політичних Досліджень Ягеллонського Університету в Кракові, Польща. E-mail: wiktormozgin@gmail.com; <https://orcid.org/> ORCID: 0000-0001-5744-8103

Work financed by a subsidy of the Faculty of International and Political Studies of Jagiellonian University in Cracow (Poland) allocated to research activities.

Key words: historical memory, national identity, microhistory, history of Ukraine, Slavuta.

Постановка наукової проблеми та її значення. Процеси глобалізації, засновані на розвитку інформаційних та транспортних мереж, а також популяризація кочового способу життя, мали прямий вплив на нівелювання важливості місця в житті людини. Відбувалася гомогенізація та уніфікація культурних і соціальних зразків. Заперечення важливості місця присутнє в історіографічних, антропологічних та культурологічних роботах багатьох дослідників, таких як: Е. Рельф, М. Оже, Дж. Кунстлер та Р. Путнам. М. Кастеллс, поділяючи думку згаданих авторів, стверджував, що сучасний глобалізований світ є «простором комунікаційних мереж», а не конкретними, унікальними місцями з власною історією та ідентичністю². Проте, в кожній ситуації процес породжує контрпроцес і процеси глобалізації все частіше починають сприяти відцентровим тенденціям, котрі концентруються на підкресленні значимості конкретного місця. Тому сьогодні глобальна перспектива розуміння світу втрачає значення. Більше того нині для достовірного аналізу глобальних процесів слід звертати увагу насамперед на наміри окремих суб'єктів з їхньою національною чутливістю та виразністю. Е. Кейсі вказував саме на сучасну чутливість до місця, яка є результатом зрілості конкретних народів, і охоплює сфери їх пам'яті та аксіології³. Глобальна перспектива представлена в цьому контексті для того, щоб вказати передусім на фундаментальні зміни, які відбуваються в дослідницькій сфері, оскільки предметом дослідження стають все менш складні державні структури.

Ця зміна в ставленні до місця має особливе значення в процесі переосмислення основних принципів державності. Пов'язано також це з тим, що в Україні протягом останніх кількох років відбулася зміна наукової парадигми у сприйнятті минулого. Супроводжується вона зміною в значенні невеликих міст, адже Україна – це не лише найбільші агломераційні центри (Київ, Харків, Одеса, Дніпро чи Львів), це також сотні малих міст, розміщених по всій території країни. Кожне з цих міст має свою унікальну історію, пізнання якої завдяки використанню індуктивного підходу, дозволить зрозуміти багатогранність і, насамперед, унікальність України, як незалежної країни. Парадоксально, але атомізація конкретної території дозволяє краще зрозуміти складні структури, які на ній функціонують⁴. Саме тому варто віднести до цього контексту сучасну Україну, яка перебуває на етапі переосмислення основних принципів своєї державності і потребує ретельного аналізу процесів та явищ, котрі впливають на формування національної ідентичності, і пов'язані, зокрема, з локальною перспективою.

Історична пам'ять мешканців конкретного місця є невід'ємною складовою національної ідентичності країни загалом. В Україні протягом багатьох років сформувалася багатонаціональна і багатокультурна спільнота. Тому історія конкретного місця часто становить складну структуру. Пізнання того який саме історичний період має найважливіше значення для мешканців конкретного місця в контексті дефінування національної ідеї повинен становити пріоритет для керуючих країною. Тому в цій статті представлено ставлення жителів міста Славути (Хмельницька обл.) до питання історичної пам'яті міста з точки зору аналізу значення конкретних історичних періодів.

Аналіз останніх досліджень із цієї проблеми. Дослідження проводились у місті Славути, яке історично до кінця XIX століття було значним культурним, політичним та економічним центром давньої Волинської губернії. Вибір цього міста був продиктований не лише його історичною значимістю, а й тим, що північ Хмельницької області, тобто регіону, де знаходиться Славути, досі не представляла особливої зацікавленості серед дослідників. Це пов'язано з тим, що увага була зосереджена на вивченні регіону Поділля, де центральне місце займає Кам'янець-Подільський. Славути не є винятком в цьому контексті, оскільки існує напрочуд мало наукових досліджень, що описують історію цього міста. Тут варто згадати наукові опрацювання В. Кочубея, В. Татаркіна, О. Сапожника, І. Ворончука, а також В. Оржаковського. Тим не менше, на

² Castells, M. (2009), *The Rise of the Network Society*, Wiley-Blackwell Publisher, Oxford, pp. 461-462.

³ Casey, E. S. (1997), *The Fate of Place. A Philosophical History*, University of California Press, Berkeley, pp. 54-57.

⁴ Wang, Z. (2018), *Memory Politics, Identity and Conflict. Historical Memory as a Variable*, Palgrave Macmillan, London, pp. 28-29.

особливу увагу заслуговують роботи В. Берковського та С. Ковальчука, котрі всебічно представляють історію Славути та регіону.

Однак немає наукової праці, яка б показувала значення історичної пам'яті цього міста в контексті формування національної ідентичності. Власне тому ця робота є інноваційною і може бути чудовим джерелом для подальшого предметного обговорення представленої теми.

Мета та завдання дослідження. Мета полягає в дослідженні проблематики конструювання історичної пам'яті конкретного міста як складової національної ідентичності країни. Стаття становить презентацію результатів дослідницького процесу, зреалізованого у 2018-2020 рр. у м. Славути (Хмельницької обл.). Завданням було вивчення думок жителів конкретного містечка щодо того, який історичний період, на їхню думку, найбільше впливає на формування загальноновизнаних цінностей в громаді, що в свою чергу має також істотне значення на формування національної ідентичності. Верифікації було піддано гіпотезу про те, що кожне місто, незалежно від його розміру, має свою унікальну історію, яка необхідна для вивчення та розуміння історії конкретної держави загалом, на котрій власне і базується процес формування національної ідентичності. Автором були задані також три дослідницькі питання. Перше, який період історії, враховуючи її складність та багатовимірність, є найважливішим для мешканців м. Славути в контексті історичної пам'яті як складової національної ідентичності загалом? Друге, як історична пам'ять імплементується у сферу національної ідентичності? Третє, які завдання мають бути реалізовані владою на рівні конкретного міста аби вплинути на розвиток його історичної пам'яті?

Методологія дослідження. Теоретичною основою для підготовки даної статті стала теорія мікроісторії. Розвиваючись з другої половини ХХ століття, ця теорія набула дуже великої популярності. Тим не менше, поряд із широким розголосом та застосуванням теорії мікроісторії у дослідженнях галузі історіографії та культурної антропології, виявилась тенденція, яка заперечує цей підхід. Існує багато суперечок на рівні, що стосуються узагальнення результатів досліджень та їх реалізації в рамках загальних висновків, що стосуються складних соціальних структур. Незважаючи на це, дослідники, посилаючись на теорію мікроісторії, в цьому контексті можна назвати цілий ряд вчених, що формують американську, італійську, німецьку та російську школи, однозначно вказують на легітимність теоретичних припущень мікроісторії, коли отримані інформації про мікросистеми дозволяють зробити припущення, що стосуються складних систем.

Мікроісторія, за визначенням Чарльза Джойнера – це «задавання великих питання в дуже маленьких місцях»⁵. Це свого роду відступ від традиційного розуміння дослідження конкретної спільноти. Ева Доманська, професор Університету Адама Міцкевича в Познані, посилаючись на концепцію мікроісторії, стверджувала, що дослідники зосереджувались на дослідженні невеликих спільнот та конкретних людей, щоб досягти максимальної глибини минулої реальності, її більшого колориту та автентичності. Отже, мікроісторія у своїх намірах з однієї сторони є якісним, а з другої – глобалізуючим методом дослідження, адже розповідає історію країни з перспективи конкретної спільноти⁶. Теорія мікроісторії, що використовується в конкретних дослідженнях, має двоетапну процедуру обґрунтування. По-перше, це вертикальний аспект, який вказує на можливість поглибленого аналізу явища. По-друге, горизонтальний аспект, що вказує на можливість узагальнення результатів досліджень до рівня всієї держави. Вибір теорії мікроісторії також обґрунтовується тим, що дослідницький процес стосується спільноти, яка перебуває у стані трансформації, спричиненої революційними подіями (в контексті України – це революція гідності на рубежі 2013/2014). На думку багатьох дослідників, посилаючись на теорію мікроісторії, здійснення дослідницької діяльності в кризовий чи посткризовий період, а саме з такою ситуацією маємо справу в сучасній Україні, створює можливості дізнатися про автентичність цих спільнот, а також механізми, що впливають на їх функціонування⁷. Реалізація дослідження вимагала розширення теоретичної бази, а отже, застосування міждисци-

⁵ Szijártó, I. (2008), *Puzzle, Fractal, Mosaic. Thoughts On Microhistory*, available at: <http://microhistory.org/?e=48&w=journal-of-microhistory-2008> (accessed 11 November 2020).

⁶ Domańska, E. (2005), *Mikrohistorie. Spotkania w międzyzwiątach*, Wydawnictwo Poznańskie, Poznań, pp. 76-77.

⁷ Лисенко, О. (2010), Повсякденна історія війни: методологічні нотатки, в: *Сторінки воєнної історії України: Збірник наукових статей*, НАН України, Інститут історії України, Київ, с. 137-140.

плінарного підходу. Автор звертає увагу, насамперед, на герменевтичний підхід П. Рікера, який за допомогою нарративних процесів дозволяє поєднувати історію та пам'ять⁸. Більше того, у статті розширено теоретичний обсяг поняття «історична пам'ять», посилаючись не лише на історичний та соціальний аналіз, а й на процеси інтерпретації культурних артефактів. Тому це поняття розуміється як «сукупність вірувань та ідей, що стосуються подій, персонажів та процесів минулого, разом із оціночними елементами, котрі є носіями важливого змісту, і поділяються членами даної спільноти». Отже, колективна пам'ять складається з переконань, присутніх в індивідуальних спогадах окремих осіб саме тому, що ці особи належать до цієї спільноти⁹. Таким чином, спільна історична пам'ять є одним із основних показників ідентичності спільноти, яка є її носієм, а також є основним інтегруючим фактором, що стосується сфери цінностей та ідей¹⁰. З цієї точки зору історична пам'ять є одним із конструктивних елементів національної ідентичності, яка, незважаючи на її складність, стосується, зокрема, питань історії, традицій та культури. Тому варто зазначити, що метою цієї статті не є пошук відповідного визначення поняття національної ідентичності, а спроба вказати значення історичної пам'яті у процесі її формування.

Для верифікації гіпотези було використано низку методів дослідження, характерних для соціальних наук. У цьому відношенні необхідним було застосування історико-порівняльного методу, який дозволив вказати на характерні особливості наукового підходу до суті дослідження історичної пам'яті в маленькому містечку. Отримання необхідної інформації, котра дозволила дати відповіді на дослідницькі питання, було здійснено за допомогою техніки частково структурованого інтерв'ю, що належить до якісних методів соціальних наук. Цей метод дозволяє об'єктивізувати сприйняття явища респондентами та поглиблювати відповіді без будь-яких обмежень. Більше того, процес дослідження базувався на феноменологічному методі. Використання цього методу пов'язане, з одного боку, з дослідницьким емпіризмом, що означає нерелективний підхід дослідника до досліджуваного предмета, а з іншого боку, з налаштуванням дослідника на звичний для нього соціальний контекст, що призводить до кращого розуміння процесів і явищ, що відбуваються в ньому. Тим не менше, для оптимізації ефектів було використано допоміжні методи дослідження у вигляді відкритого спостереження, а також аналізу преси та монографій з історії міста та його мешканців.

Виклад основного матеріалу. Славути – це маленьке місто, яке відповідає теоретичним припущенням статті, що складні державні процеси необхідно розглядати з точки зору маленького міста. Винятком у цьому контексті можна вважати дослідження В. Середи щодо пам'яті Львова та Донецька. Авторка не лише звертає увагу на конкретний зміст історичної пам'яті цих міст, але також пов'язує цей зміст з аспектом ідентичності їх жителів, охоплюючи як місцевий, так і національний виміри. Проте той факт, що дослідження проводилось саме у Львові та Донецьку, свідчить про те, що малі міста часто ігноруються в наукових дослідженнях.

Згаданий вже В. Берковський, базуючись на архівних джерелах князів Сангушків, які в основному знаходяться в архівах міст Краків та Тарнов (Республіка Польща), а також на матеріалах Центрального Державного Історичного Архіву України, приготував якісну і достовірну історичну картину розвитку Славути, починаючи з XVII століття. Тут варто згадати також про місцевих дослідників, які представляють історію Славути, але часто без наукової верифікації своїх припущень.

Цікавою в цьому контексті є полеміка між В. Берковським і С. Ковальчуком стосовно дати заснування міста Славути. С. Ковальчук, місцевий вчитель, котрий разом зі своєю дружиною А. Ковальчук написав книгу «Славути. Минуле і сучасне» (2016). Спираючись на історичну тезу, котра походить з праці Л. Курошинського «Исторический очерк Волыни» (1868), С. Ковальчук запропонував теорію, згідно з якою Славути була заснована перед 1569 р. У відповідь на цю тезу В. Берковський, посилаючись на архівні дані, зазначив, що ця версія є неправильною, а Славути була заснована в період від 1617 по 1619 рр. Підставою до такого твердження є запис у реєстрі Краснокорецької волості 1617 р., що вказує на існування у цій місцевості двох населе-

⁸ Ricoeur, P. (2012), *Pamięć, historia, zapomnienie*, Universitas, Kraków, pp. 201-205.

⁹ Szacka, B. (2005), *Pamięć zbiorowa*, in *Wobec przeszłości. Pamięć przeszłości jako element kultury współczesnej*, Warszawa, pp. 18-20.

¹⁰ Cubitt, G. (2007), *History and Memory*, Manchester University Press, Manchester, pp. 42-44.

них пунктів – Волі Деражнянської та села Деражня. Ці дві місцевості розташовувалися на території сучасної Славuti, але враховуючи той факт, що село Деражня згадується ще в 1773 р. як населений пункт, розташований поблизу Славuti, то невідворотнім стає те, що новий населений пункт виник на місці села Воля Деражнянська. Однак назва Славутин, а не власне Славута, з'явилася вперше у справі про повернення селян-втікачів з Руського воєводства у 1619 р. Тим не менше, основою до заснування нового міста був привілей наданий князем Юрієм Заславським від 23 квітня 1633 р., який підтвердив князь Владислав-Домінік Заславський у 1637 р. Згідно з цим документом, містечку було надано магдебурзьке право, котре підтверджувало статус міста Славута¹¹. Лише один цей приклад полеміки між істориками свідчить про необхідність проведення досліджень у малих містах України, оскільки більша наукова заангажованість розширить можливості верифікації, створюючи об'єктивний та якісний зріз історичних знань. Отже, Славута має надзвичайно цікаву історію, інтегровану до широкого дискурсу мультикультуралізму.

Автор поділив історію цього міста на три історичні періоди, кожен з котрих був підданий ретельному аналізу. Цей поділ був також використаний як основа дослідницького процесу. Поділ історії Славuti на конкретні періоди здійснювався відповідно до принципу хронології. Необхідно також підкреслити, що автором було включено в ці періоди різні проміжки часу, адже важливим є значення конкретного періоду в контексті пізнання і розуміння історії міста, а не його тривалість.

Перший період охоплює 1633-1917 рр.. Верхня межа часу визначається моментом першої згадки про місто Славута. У свою чергу, нижньою межею є час революції (1917-1918 рр.), коли повсталі солдати вбили Романа Даміана Сангушко (1 листопада 1917 р.), а князівський палац був пограбований і частково спалений. Полемізуючи з твердженням, яке часто можна зустріти в українській історіографії, про те, що польська колонізація українських земель родами Сангушків, Вишневецьких чи Чарторийських принесла більше шкоди, ніж користі, автор схиляється до переконання, що Славута за час правління родини Сангушків отримала чимало користі – стала значним центром культурного, політичного та економічного життя давньої Волинської губернії. Важливо підкреслити також, що історія цього міста – це історія мультикультурної спільноти жителів, яким Славута завдячує свій розвиток. Тим не менш, варто констатувати, що до середини XVIII століття місто було провінцією, яка не вписалася в історію зі значними досягненнями. Ця ситуація змінилася, коли князь Ієронім Сангушко, син Павла-Кароля, у 1751 р. отримує у спадщину не тільки Тарнов, Толочин, Любартив і Смоляни, але й усю Заславщину разом з містом Славута¹². З цього моменту місто перетворилося з невеликого провінційного містечка на значний культурний та політичний центр. Серед багатьох важливих подій цього періоду варто згадати функціонування знаменитої єврейської друкарні братів Шапіро, яка була найбільшим центром цього типу в Російській імперії (Славута увійшла до складу Російської імперії після третього поділу Польщі). Друкарня братів Шапіро славилася тим, що друкарі з Славuti та Вільноса мали суперечки щодо прав друкувати вавилонський Талмуд. Ця суперечка була не лише суперництвом двох друкарень за прибуток і славу, а й однією з реальних причин боротьби між хасидами та їх опонентами¹³.

Правління родини Сангушків у Славуті ознаменувалося також відомим у всій Європі конезаводом, де вирощували найкращих коней арабської породи. Ініціатором цієї ідеї був Ієронім Сангушко, видатний політичний та військовий діяч. Спочатку коні вилучалися у турків і татар, але потім Сангушко вирішив направити на схід спеціальні делегації, які мали завдання знайти і придбати найкращих лошат¹⁴. Славутські коні набули найбільшого значення в часи Романа Сангушка, відомого також як «Сибіряк», котрий отримав Славуту у спадок від свого батька в 1844 р.¹⁵. Цікавим фактом є те, що Юліуш Коссак, видатний польський живописець, досить часто використовував мотив вершника в центрі, за яким рухалася армія або тривав бій. У 1879 році Юліуш Коссак намалював князя Юзефа Понятовського на чорному коні чистої араб-

¹¹ Берковський, В. (2008), *Студії з історії Славутчини*, Університетське видавництво Пульсари, Київ, с. 53-54.

¹² Ibidem, с. 56-58.

¹³ Ginsburg, S. (1991), *The Drama of Slavuta*, University Press of America, Lanham, Maryland, pp. 71-74.

¹⁴ Sanguszko, W. (1839), *O chowie koni i polepszeniu rasy w Galicji*, Lwów, pp. 76-78.

¹⁵ Dębicki, L. (1881), *Książce Roman Sanguszko*, Kraków, pp. 28-29.

ської крові, знаменитому Шумці, якого він отримав від князя Євстахія Сангушка з його знаменитої стайні в Славуті в 1810 р.¹⁶. Родина Сангушків увійшла в історію міста також завдяки тому, що в 1879 р. у сосновому лісі на березі річки Горинь було засновано кумисолікувальний заклад, котрий користувався неабиякою популярністю після того, як у 1884 р. в цьому місці розпочав свою практику лікар Добжицький. Цей кумисолікувальний заклад став відомим також завдяки припущенню, що у 1904 р. тут перебувала на лікуванні видатна українська письменниця Леся Українка. Про це свідчить фото, привезене до Славуті у 2002 р. іммігранткою з Австралії. Видно на ньому постать, схожу на Лесю Українку. Тим не менше, цей факт не повністю підтверджений. Спочатку вважалося, що Леся Українка відвідала Славуту в 1888 р., але ця гіпотеза була швидко розвіяна. Було доведено, що письменниця на той час не перебувала у місті, а проїжджала через Славуту по дорозі до Одеси, про що згадується в одному з її віршів. Історія Славуті – це також історія таких видатних діячів, як прозаїк Генрік Жевуський, генерал Маціей Рибінський та художник Влодзімеж Лось.

Другий період – це 1941-1945 рр. Історія Славуті того часу не насичена так значними подіями, як перший період. Це період Другої світової війни, точніше тієї її частини, коли був реалізований план «Барбаросса» (напад нацистської Німеччини на Радянський Союз). У контексті цієї статті варто звернути увагу передусім на постаті Федора Михайлова і Антона Одухи. Вони очолювали партизанські групи в місті та його околицях під час нацистської окупації¹⁷. Це, безсумнівно, вияв героїчної боротьби жителів Славуті, прилеглих міст та селищ у боротьбі проти окупанта.

Історія Славуті в цей період включала також численні вбивства жителів, які були здійснені нацистами в помсту за напади партизан. Більше того, варто зазначити, що на території міста з вересня 1941 року діяв концтабір «Stammlager 301. Slavuta Zweiglager». Цей факт розглядався, серед інших, під час Нюрнберзького процесу. Безперечно, це неприємні моменти в історії міста, але тим не менше вони є невід'ємною частиною більш широкого історичного контексту.

Третій період охоплює 1951-1991 рр. Це був час комуністичного режиму, який не ряснів історичними подіями, значущими для міста. Проте варто підкреслити, що в цей період Славута стала значним промисловим центром в Українській Радянській Соціалістичній Республіці (УРСР). У той час було створено чимало заводів і підприємств, які забезпечували робочі місця для багатьох жителів. В основному, Славута на той час, реалізуючи п'ятирічні економічні плани, не відрізнялася від інших міст Радянського Союзу. Основна увага була зосереджена на задоволенні матеріальних потреб суспільства, що відповідало прихованому комуністичному принципу послаблення аксіологічної та етичної сфери людини. У цьому контексті може бути доречним афоризм про те, що в радянській Славуті будували фабрики, а не церкви та бібліотеки.

Отже, представлені вище періоди та пов'язані з ними події становлять історичну площину, використану автором в процесі дослідження.

Варто підкреслити, що було створено категоризацію дослідницьких груп на основі концепції П. Коннертона. Згідно з його ідеями, мешканців кожного міста можна розділити на: (I) «космополітів», які ведуть кочовий спосіб життя, не прив'язані до конкретного місця; (II) мешканців, «злокалізованих» в даному місці, які в ньому народилися і вважаються т. зв. місцевими жителями; (III) мешканців, які в результаті різних процесів емігрували до конкретного міста і оселились там; і (IV) мешканців, які приїхали до даного міста в результаті вимушених дій (це пов'язано з історичними процесами переселення), що порушує їх внутрішню емоційну сферу, особливо враховуючи їх ставлення до цього міста¹⁸. Цей поділ був накладений на сітку мешканців Славуті. Така процедура дала змогу дізнатись про значення конкретних історичних явищ та процесів у різних групах жителів.

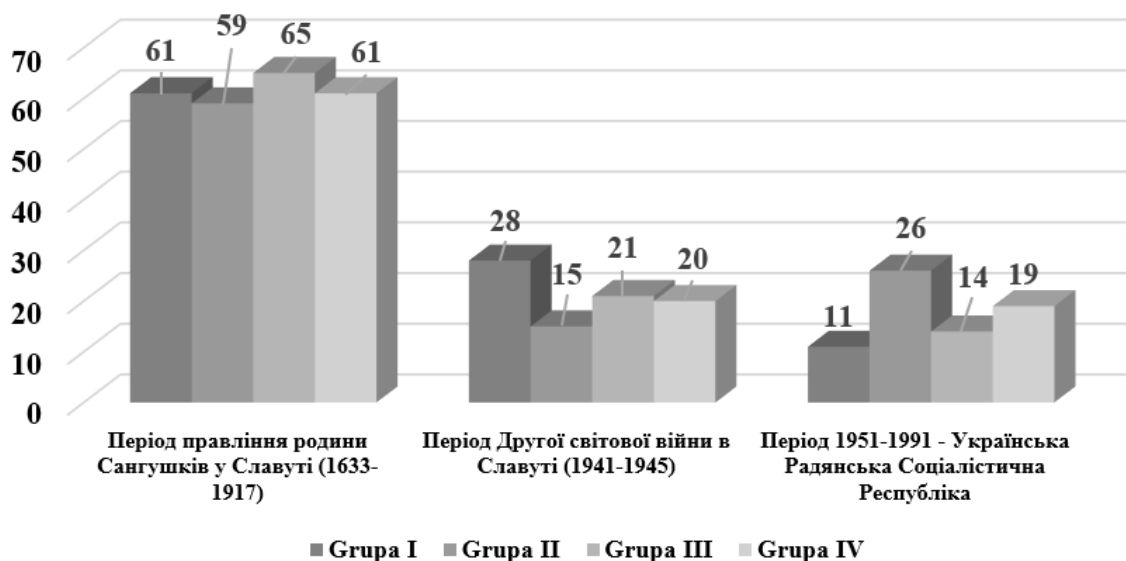
В процесі дослідження вдалося визначити, який історичний період є найважливішим для мешканців м. Славута в контексті історичної пам'яті як складової національної ідентичності загалом. Результати досліджень, проведеного на вибірці з 100 жителів Славуті, з урахуванням

¹⁶ Pruski, W. (1983), *Dwa wieki polskiej hodowli koni arabskich (1778-1978) i jej sukcesy na świecie*, Państwowe Wydawnictwo Rolnicze i Leśne, Warszawa, pp. 22-27.

¹⁷ Ковальчук, С. and Ковальчук, А. (2016), *Славута. Минуле і сучасне*, Київ, с. 147-151.

¹⁸ Connerton, P. (2009), *How Modernity Forgets*, Cambridge University Press, Cambridge, pp. 146-151.

вищезазначених характеристик та поділу на групи, вказано нижче (Рис. 1, складено автором на основі результатів власних досліджень). З метою збереження анонімності учасників дослідження автор не подає окремих висловлювань, а представляє їх в згуртованому вигляді як представників групи – I, II, III, IV – згідно з категоризацією П. Коннертона.

Рис. 1. Думки жителів Славути щодо важливості окремих періодів історичного розвитку міста (дані в кількості осіб)

Результати дослідження представляють думки жителів щодо окремих періодів історичного розвитку міста. Автор проаналізував зміст інтерв'ю, яке чітко показує, що згідно з думкою мешканців міста найбільш вагомим періодом в історії Славути був час панування в місті роду Сангушків. Головним чином це пояснюється значною зацікавленістю жителів міста цим періодом та невеликою джерельною базою, яка дозволяє якомога краще дізнатися про нього. Цікавим є те, що мешканцям не заважав факт польського походження цього роду. Більшість, тому що аж 78% вважають час панування роду Сангушків за частину «своєї», а не польської історії.

У свою чергу, період Другої світової війни, незважаючи на героїчні подвиги партизан, оповитий легендою про велику драму. Більше того, він залишається в пам'яті жителів як «чорна пляма» на сторінках історії міста. У цьому контексті найважливішу роль відігравав емоційний аспект, оскільки події Другої світової війни часто викликали у співрозмовників почуття та переживання щодо власних сімей.

З іншого боку, період з 1951 по 1991 р. запам'ятався жителям міста скоріше через настрої, пов'язані з їх власним досвідом, оскільки більшість респондентів народилися до 1991 р., хоча віковий аспект не був суттєвим показником у цьому контексті.

Вказані інформації становлять відповідь на перше дослідницьке питання щодо того, який історичний період, на думку жителів, є найважливішим в контексті формування історичної пам'яті. Однак варто підкреслити, що кожен з історичних періодів надзвичайно важливий з точки зору історичного розвитку міста. Тим не менше, дослідження мало на меті показати, в якому напрямку рухатись і на якій основі повинна базуватися історична пам'ять міста, імплементавана в ширший контекст процесу будування національної ідентичності.

Звертаючись до другого дослідницького питання – як історична пам'ять імплементається у сферу національної ідентичності – автор дійшов висновку, що результати досліджень, проведених на місцевому рівні, повинні впроваджуватися в національну модель ідентичності через індукційний метод. Між місцевою, регіональною та національною історією існує постійний зв'язок, що є невід'ємним атрибутом унікальності кожної нації, як показано в моделі нижче (Рис. 2, складено автором на основі результатів власних досліджень).

Рис. 2 Модель зв'язку історії і національної ідентичності

Однак слід пам'ятати, що національна ідентичність – надзвичайно складне явище, і ця стаття стосується лише аспекту історії, а точніше – аспекту історичної пам'яті. Врахування окремих рівнів – місцевого, регіонального та національного – дозволить створити вичерпну картину історичної пам'яті країни загалом з урахуванням її складності та багатозначності¹⁹. Важливо підкреслити, що вивчення історії, а точніше історичної істини, вимагає проведення якісних і ретельних наукових досліджень із врахуванням аспектів історії, традиції чи культури українського народу. Радує, що такий тип досліджень стає дедалі частішою практикою в сучасній українській науці.

Третє дослідницьке питання, на яке посилається автор з метою перевірки основної гіпотези, стосується процесів та заходів, які мають бути реалізовані владою на рівні конкретного міста аби вплинути на розвиток його історичної пам'яті.

Перш за все, варто згадати про необхідність впровадження освітніх та культурних програм серед наймолодших жителів міста. Це виправдано, насамперед, у контексті побудови національної ідентичності, що надзвичайно важливо для країни. Метою таких програм має бути висвітлення унікальності українського суспільства, яке має багату історію, традиції та культуру. Активність з боку місцевого самоврядування може виявитись значною в цьому відношенні. У цьому контексті, як приклад, можна використати здійснення конкретних заходів, спрямованих на відновлення історичної пам'яті міста, таких як берлінський проект «The Missing House» автором якого є К. Болтанський²⁰. Його метою була символічна реконструкція відсутнього будинку, який залишив по собі лише порожнє місце. Знайшовши старі документи та провівши інтерв'ю, автор проекту відтворив фрагменти життя його колишніх мешканців. Отриманий матеріал був використаний для виготовлення конструкції, розміщеної на порожньому місці. Воно знову «ожило» у свідомості людей, які досі бачили лише порожній простір, безіменне місце. Символічне заповнення порожніх просторів приносить особливий вид переживань: невидиме стає видимим, оповіданим і зрозумілим; при нагадуванні історії місця та людей відбувається реконструкція заповнення порожнечі місця – це заохочує до роздумів, інтерпретацій, збагачує знання, інтерес, інтегрує жителів і, перш за все, стимулює подальшу діяльність, яка зміцнює ідентифікацію з місцем²¹.

Важливим аспектом є, безперечно, реалізація конкретних завдань зі сторони влади. Спираючись на концепцію запропоновану В. Кононьчуком, можна виокремити наступні дії:

- збільшення фінансових витрат на розробку освітніх та культурних програм;
- інвентаризація пам'яток;
- підтримка збереження вже існуючих пам'яток;
- допомога в створенні та навчанні природоохоронних служб;
- спільні наукові проекти як з українськими, так і з іноземними дослідниками;
- дослідження державних та закордонних архівів;
- участь у міжнародних програмах збереження спадщини та інновацій;

¹⁹ Sereda, V. (2020), The Search of Belonging: Rethinking The Other In The Historical Memory of Ukrainian IDPs, *Ideology and Politics Journal*, Vol. 2(16), pp. 96-99.

²⁰ Saryusz-Wolska, M. (2007), Strategie pamięci zbiorowej w przestrzeni miejskiej. Problemy Berlina po zjednoczeniu Niemiec, in *Przemiany Pamięci społecznej a teoria kultury*, (Ed.) B. Korzeniowskiego, Poznań, pp. 138-141.

²¹ Łaguna-Razskiewicz, K. (2013), Pamięć społeczna miasta – bogactwo znaczeń i sensów dla edukacji, *Pedagogika społeczna*, Vol. 3(49), pp. 53-56.

- налагодження співпраці з закордонними «містами-побратимами»;
- соціалізація турботи про пам'ятники²².

Цей список не є вичерпним. Це лише орієнтир для подальших міркувань і, насамперед, дій. Саме тому турбота про історичну пам'ять міста повинна стати пріоритетним завданням не лише його мешканців, а перш за все країни загалом.

Висновки. Підсумовуючи представлені міркування, необхідно підтвердити правдивість гіпотези, згідно з якою кожне місто, незалежно від його розміру, має свою унікальну історію, дослідження якої є необхідним для вивчення і розуміння історії та ідентичності мешканців конкретної країни. Варто нагадати слова Х. Арендт: «якби ми дійсно забули про минуле – незалежно від того, що може бути забуто, – то позбавили б себе одного з вимірів життя, тобто глибини людського існування. Бо пам'ять і глибина однакові, а точніше глибина відкривається в людині лише завдяки пам'яті»²³. Саме тому відновлення історичної пам'яті є надзвичайно важливим процесом, особливо з перспективи маленького українського міста. Знання та розуміння історичних подій та процесів – це простий спосіб зрозуміти, до якої спільноти належу Я – громадянин України.

Сучасна Україна, переживаючи період соціально-політичної трансформації, повинна активізувати місцеві ініціативи з відновлення історичної пам'яті як частини загальнодержавної моделі ідентичності. Історія Славути – це лише мала частина надзвичайно складного процесу побудови країни.

Ця стаття не дає відповіді на багато інших питань, пов'язаних з проблемою української ідентичності, оскільки виникає необхідність проведення порівняльних досліджень історії міст, розташованих у різних регіонах України. Славути протягом тривалого періоду свого існування була мультикультурним містом, розташованим на території колишньої Речі Посполитої, що, безсумнівно, відіграло важливу роль у структурі моделі її історичної пам'яті. Тому цілком виправданим є твердження про потребу реалізації порівняльних досліджень з містом, розташованим в іншій частині країни. Така мережа взаємних зв'язків або розбіжностей дасть змогу показати загальний образ української історії, яка є одним із основних елементів української національної ідентичності. Більше того варто зазначити, що метою статті було показати, на конкретному прикладі, процес формування системи загальноновизначених цінностей на основі фактора історичної пам'яті, яка через свою імплементацію в ширший державний контекст, становить конструктивний елемент у формуванні української національної ідентичності.

Список джерел

1. Берковський, В. (2008), *Студії з історії Славутичини*, Університетське видавництво Пульсари, Київ.
2. Ковальчук, С. and Ковальчук, А. (2016), *Славути. Минуле і сучасне*. Київ.
3. Лисенко, О. (2010), Повсякденна історія війни: методологічні нотатки, в: *Сторінки воєнної історії України: Збірник наукових статей*, НАН України, Інститут історії України, Київ, с. 135-50.
4. Arendt, H. (2011), *Między czasem minionym a przyszłym*, Wydawnictwo Aletheia, Warszawa.
5. Casey, E. S. (1997), *The Fate of Place. A Philosophical History*, University of California Press, Berkeley.
6. Castells, M. (2009), *The Rise of the Network Society*, Wiley-Blackwell Publisher, Oxford.
7. Connerton, P. (2009), *How Modernity Forgets*, Cambridge University Press, Cambridge.
8. Cubitt, G. (2007), *History and Memory*, Manchester University Press, Manchester.
9. Dębicki, L. (1881), *Książce Roman Sanguszko*, Kraków.
10. Domańska, E. (2005), *Mikrohistorie. Spotkania w międzyświatach*, Wydawnictwo Poznańskie, Poznań.
11. Ginsburg, S. (1991), *The Drama of Slavuta*, University Press of America, Lanham, Maryland.
12. Konończuk, W. (2020), *Zagrożone dziedzictwo. Polskie dobra kultury na Ukrainie i Białorusi*, Ośrodek Studiów Wschodnich, Warszawa.

²² Konończuk, W. (2020), *Zagrożone dziedzictwo. Polskie dobra kultury na Ukrainie i Białorusi*, Ośrodek Studiów Wschodnich, Warszawa, pp. 132-150.

²³ Arendt, H. (2011), *Między czasem minionym a przyszłym*, Wydawnictwo Aletheia, Warszawa, p. 112.

13. Łaguna-Raszkievicz, K. (2013), Pamięć społeczna miasta – bogactwo znaczeń i sensów dla edukacji, *Pedagogika społeczna*, Vol. 3(49), pp. 51-60.
14. Sanguszko, W. (1839), *O chowie koni i polepszeniu rasy w Galicji*. Lwów.
15. Saryusz-Wolska, M. (2007), Strategie pamięci zbiorowej w przestrzeni miejskiej, Problemy Berlina po zjednoczeniu Niemiec, in *Przemiany Pamięci społecznej a teoria kultury*, (Ed.), B. Korzeniowski, Poznań, pp. 136-54.
16. Sereda, V. (2020), The Search of Belonging: Rethinking The Other In The Historical Memory of Ukrainian IDPs, *Ideology and Politics Journal*, Vol. 2(16), pp. 83-107, <https://doi.org/10.36169/2227-6068.2020.01.00014>.
17. Szacka, B. (2005), Pamięć zbiorowa, in *Wobec przeszłości. Pamięć przeszłości jako element kultury współczesnej*, Warszawa, pp. 17-30.
18. Sziájtó I. (2008), *Puzzle, Fractal, Mosaic. Thoughts On Microhistory*, available at: <http://microhistory.org/?e=48&w=journal-of-microhistory-2008> (accessed 11 November 2020).
19. Pruski, W. (1983), *Dwa wieki polskiej hodowli koni arabskich (1778-1978) i jej sukcesy na świecie*, Państwowe Wydawnictwo Rolnicze i Leśne, Warszawa.
20. Ricoeur, P. (2012), *Pamięć, historia, zapomnienie*, Universitas, Kraków.
21. Wang, Z. (2018), *Memory Politics, Identity and Conflict. Historical Memory as a Variable*, Palgrave Macmillan, London.

References

1. Berkovsyy, V. (2008), *Studii z istoriyi Slavutchyny* [Studies In the History of Slavutchyny] Universytetske vydavnytstvo Pulsary, Kyiv.
2. Kovalchuk, S. and Kovalchuk, A. (2016), *Slavuta. Mynule i suchasne* [Slavuta. Past and Present], Kyiv.
3. Lysenko, O. (2010), Povsyakdena istoriya viyny: metodolohichni notatky, in *Storinky voyennoyi istoriyi Ukrayiny: Zbirnyk naukovykh statey*, NAN Ukrayiny, Instytut istoriyi Ukrayiny, Kyiv, s. 135-50.
4. Arendt, H. (2011), *Między czasem minionym a przyszłym*, Wydawnictwo Aletheia, Warszawa.
5. Casey, E. S. (1997), *The Fate of Place. A Philosophical History*, University of California Press, Berkeley.
6. Castells, M. (2009), *The Rise of the Network Society*, Wiley-Blackwell Publisher, Oxford.
7. Connerton, P. (2009), *How Modernity Forgets*, Cambridge University Press, Cambridge.
8. Cubitt, G. (2007), *History and Memory*, Manchester University Press, Manchester.
9. Dębicki, L. (1881), *Książę Roman Sanguszko*, Kraków.
10. Domańska, E. (2005), *Mikrohistorie. Spotkania w międzyświatach*, Wydawnictwo Poznańskie, Poznań.
11. Ginsburg, S. (1991), *The Drama of Slavuta*, University Press of America, Lanham, Maryland.
12. Konończuk, W. (2020), *Zagrożone dziedzictwo. Polskie dobra kultury na Ukrainie i Białorusi*, Ośrodek Studiów Wschodnich, Warszawa.
13. Łaguna-Raszkievicz, K. (2013), Pamięć społeczna miasta – bogactwo znaczeń i sensów dla edukacji, *Pedagogika społeczna*, Vol. 3(49), pp. 51-60.
14. Sanguszko, W. (1839), *O chowie koni i polepszeniu rasy w Galicji*, Lwów.
15. Saryusz-Wolska, M. (2007), Strategie pamięci zbiorowej w przestrzeni miejskiej, Problemy Berlina po zjednoczeniu Niemiec, in *Przemiany Pamięci społecznej a teoria kultury*, (Ed.), B. Korzeniowski, Poznań, pp. 136-54.
16. Sereda, V. (2020), The Search of Belonging: Rethinking The Other In The Historical Memory of Ukrainian IDPs, *Ideology and Politics Journal*, Vol. 2(16), pp. 83-107, <https://doi.org/10.36169/2227-6068.2020.01.00014>.
17. Szacka, B. (2005), Pamięć zbiorowa, in *Wobec przeszłości. Pamięć przeszłości jako element kultury współczesnej*, Warszawa, pp. 17-30.
18. Sziájtó I. (2008), *Puzzle, Fractal, Mosaic. Thoughts On Microhistory*, available at: <http://microhistory.org/?e=48&w=journal-of-microhistory-2008> (accessed 11 November 2020).
19. Pruski, W. (1983), *Dwa wieki polskiej hodowli koni arabskich (1778-1978) i jej sukcesy na świecie*, Państwowe Wydawnictwo Rolnicze i Leśne, Warszawa.
20. Ricoeur, P. (2012), *Pamięć, historia, zapomnienie*, Universitas, Kraków.
21. Wang, Z. (2018), *Memory Politics, Identity and Conflict. Historical Memory as a Variable*, Palgrave Macmillan, London.